

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

22

Monumenteista tanssiaskeliin

Taiteiden ja kulttuurin
Viipuri 1856–1944

TOIM.
ANNA RIPATTI JA NUPPU KOIVISTO

Kannen kuva: Viktor Svaetichinin maalaus Vesiportinkatu ja kellotorni (1905).

Kuva: Lahden historiallinen museo: VHM ryhmä L: LHMVHMLT9115:303.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 22

Monumenteista tanssiaskeliin – Taiteiden ja kulttuurin Viipuri 1856–1944

Toimittaneet:

Anna Ripatti (osan toimittaja)

Nuppu Koivisto (osan toimittaja)

Anu Koskivirta (sarjan päätoimittaja)

H. K. Riikonen (sarjan päätoimittaja)

Sanna Supponen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Eemeli Nieminen

SBN 978-952-69280-4-3 (sid.)

ISBN 978-952-69280-5-0 (PDF)

ISSN: 1236-4304 (sarja)

Painettu: 2020, Digipaino Kirjaksi.net

Painosmäärä: 300 kpl

Ensimmäinen painos.

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

Viipurin kulttuurihistoriaa kartoittamassa

Viipurilla on legendaarinen maine vilkkaana kulttuurikaupunkina ja huvielämän keskuksena 1800-luvun jälkipuolelta talvisotaan. Populaareissa mielikuvissa aikakauden Viipuri näyttyy neljällä kielellä keveästi puhelevien, huvittelunhaluisten asukkaiden kaupunkina. Lukuisat muistelmat ja kansallisesti väritynyt historiankirjoitus ovat maallaneet kuvan Viipurista kadotettuna onnelana, kosmopoliittisena kaupunkina, joka säteilee kesäisessä päivänpaisteissa ja huvittelee kaupungin kuuluisissa ravintoloissa. Näissä mielikuvissa viipurilaiset ja matkailijat ottivat aktiivisesti osaa kaupungin taide- ja kulttuurieroihin. Onko mielikuvilla poikkeuksellisesta kulttuurikaupungista todellisuus pohjaa? Mikä Viipurin kulttuurielämässä oli erityistä verrattuna muihin kaupunkeihin? Oliko todella niin, että ”tanssia sai siellä aina, arkena ja sunnuntaina”?

Historian- ja kulttuurintutkijoiden kiinnostus Viipuria kohtaan on kasvamassa, ja viime aikoina tutkijat ovat alkaneet kyseenalaistaa pitkään toistettuja Viipuri-myyttejä. Kesää 1944 edeltäneen ajan muistojen ja Viipurin luovutuksesta johtuneiden traumojen muuttuessa yhä etäisemmäksi historiaksi on aika purkaa muisto- ja menetykset paksuksi kertynyttä kuorutusta Viipurin yltä. Rajakaupunkiin liitetyt muistojen ja myyttien kerrostumat, erityisesti väitetty kosmopoliittisuus sekä lukuisat tutkimattomat arkistot tarjoavat runsaasti materiaalia uusille tutkimushankkeille. Uusi tutkimus on osoittanut kaupungin asukkaiden vuorovaikutuksen jännitteisemmäksi kuin aiemmin on ymmärretty: kielirajoja ei ylitetty lainkaan niin ongelmattomasti kuin kiiltokuvamaisissa muistoissa.¹

Tämän kirjan tarkoituksena on tarjota lukijoille uutta tutkimusta Viipurin taide- ja kulttuurielämästä 1800-luvun puolivälistä kesään 1944. Kulttuurihistoria käsitetään tässä kirjassa laaja-alaiseksi ilmiöksi, joka kattaa monenlaisia arki-, huvi- ja yhdistyselämän muotoja. 1800- ja 1900-luvun Viipurissa ei ainoastaan järjestetty konsertteja, teatteriesityksiä tai taidenäyttelyitä, vaan katumusisoinnin, iltamakuvaelmien ja julkisten rakennusten restaurointien kaltaiset ilmiöt vaikuttivat yhtä lailla kaupunkilaisten elämään. Kirjan artikkelit lähestyvät Viipurin taide-elämää, taiteilijoita ja kulttuuria monitieteisesti

useasta suunnasta tuoden runsaasti uutta tietoa muun muassa kaupungin musiikkielämästä, tansseista, arkkitehtuurista ja kaunokirjallisuudesta. Tai- teita ja huveja tulkitaan vuorovaikutuksessa yhteiskunnallisten ja poliittisten olojen kanssa, ei niistä irrallisina elämänalueina.

1800–1900-luvun kulttuurihistoriaa on aiemmin käsitelty Viipurin Suomalai- sen Kirjallisuusseuran Toimitteita -sarjassa muun muassa vuonna 2016 ilmes- tyneessä toimitteessa 18 (*Muuttuvien tulkintojen Viipuri*, toim. Anu Koskivirta, Pentti Paavolainen & Sanna Supponen).

Viime vuosikymmenten tutkijoista etenkin Sven Hirnin esseillä ja tutki- muksilla on ollut valtava vaikutus Viipurin kulttuurihistorian tutkimiseen ja tunnetuksi tekemiseen. Hirnin tutkimukset perustuivat suurelta osin sanoma- lehdissä julkaistuihin artikkeleihin ja ilmoituksiin eli aineistoon, jota uudetkin tutkijasukupolvet käyttävät tutkimuksissaan. Erityisen tärkeitä Hirnin teokset ovat kaupungin huvielämän ja ravintolaviihteen historian tutkijoille, joiden työtä määrittää vielä 2010-luvulla tutkimuskirjallisuuden niukkuus. Teokset kuten *Teater i Viborg 1743–1870* (1970), *Viipuri: Kansainvälinen kaupunki* (1988) sekä *Rajatapauksia: Vanhan Viipurin ja Karjalan kulttuurimuistoja* (1964) tarjoavat edelleen arvokasta ja ajankohtaista tietoa kaupungin arjen kulttuurihistoriasta sekä monista muista aiheista.

Käsillä olevan artikkelikokoelman pääpaino on esittävässä taiteissa ja kau- punkitilassa – siinä, miten viipurilainen kulttuurielämä näkyi ja kuului katu- kuvassa niin julkisten veistosten, rakennusten kuin musiikki- ja teatteriseu- rueidenkin kautta. Kaupungin tilat, kadut, puistot ja rakennukset ihmisineen, veistoksineen, kohtaamisineen, tapahtumineen, äänineen ja liikkeineen ovat tärkeässä osassa. Ajallisesti kirja on rajattu pitkän 1800-luvun jälkipuoliskolle sekä sotienväliseen aikaan.

Kirjan artikkeleissa huomio kohdistuu etenkin kulttuurielämän kulissien takaiseen toimintaan. Parrasvaloihin nousevat ne esiintyjät, järjestäjät, muu- sikot, kirjoittajat ja suunnittelijat, jotka jokapäiväisellä työllään kannattelivat kaupungin kulttuurielämää. Samalla paljastuu näkymiä taiteen ja viihteen ammattilaisten työskentelytapoihin ja -olosuhteisiin sekä kansallisiin ja kan- sainvälisiin kulttuuriverkostoihin. Lisäksi artikkelit kertovat viipurilaisten osal- listumisesta kaupungin taide- ja kulttuuritapahtumiin, joka ei aina ollut niin vilkasta kuin mielikuvien perusteella voisi päätellä. Sanomalehdissä valitettiin toistuvasti musiikkitalaisuuksien yleisökatoa tai vähäistä osallistujamäärää. Tarkemmin tutkittaessa mielikuvien takaa paljastuu varsin toisenlainen, mutta sitäkin mielenkiintoisempi ja moniulotteisempi kulttuurikaupunki.

Modernisointia ja monumentteja

Kronologisesti katsoen kirja alkaa elokuusta 1856, jolloin nuori muusikko Richard Faltin saapui Leipzigin Viipuriin. Kuten Riikka Siltanen osoittaa artikkelissaan, Faltin ryhtyi heti määrätietoisesti organisoimaan ja kehittämään kaupungin taidemusiikkielämää perustamalla musiikkiyhdistyksiä, hankkimalla soittimia ja kutsumalla kaupunkiin ulkomaisia muusikoita. Saman vuoden syyskuussa vihittiin käyttöön Saimaan kanava. Valtavan rakennushankkeen valmistuminen merkitsi parempia liikenneyhteyksiä sisämaahan sekä huomattavaa edistystä kaupankäynnille.

Kanavan avajaisjuhla oli ennennäkemätön kulttuuritapahtuma Viipurissa. Juhlissa esiintyi myös Behmin poikakoulun kuoro Richard Faltinin johdolla. Musiikin, tanssin ja juhlapuheiden lisäksi visuaalinen kulttuuri oli Saimaan kanavan vihkiäisissä tärkeässä osassa. Juhlaa varten kaupungin yksityiset ja julkiset rakennukset oli koristeltu kynttilöin ja lyhdyin. Kaupungin keskeisille julkisille paikoille oli viritetty valotaideteos, joka koostui valaistuista maalatuista kankaista eli transparenceista. Niiden kuvaohjelmassa korostuivat keisarikultti, kreikkalainen jumaltarusto, kalevalainen mytologia sekä alueen oma suurmieshistoria. Zachris Topeliuksen tilaisuutta varten kirjoittama juhlaruno ylisti kanavan mukanaan tuomaa hyvinvointia ja pimeyden voimien väistymistä edistyksen tieltä. ”Huivitusten Eldorado” jatkui Viipurissa koko viikon, ja monet aikalaiset tulkitsivat tapahtuman uuden aikakauden aluksi. Juhlavalistus sytytti tulipalon Viipurin linnassa. Sen seurauksena linnan Pyhän Olavin torni menetti kattonsa ja muuttui kaupunkilaisten puheissa ”Viipurin tasapääksi”.²

Muutama vuosi tämän jälkeen, vuonna 1860, alkoivat mittavat purkutyöt Linnoituksen kaupunginosassa. Kaupungin omistuksessa olleet keskiaikaiset muurit sekä suuri osa myöhempien vuosisatojen linnoituksista purettiin vanhankaupungin ympäriltä.³ Viipurin kaupunkitila muuttui ratkaisevalla tavalla paitsi vallien purkamisen, myös kaupungin katujen aiempaa paljon valoisamman valaistuksen myötä, kun katujen öljylamput korvattiin uudenaikaisella kaasuväläistuksellä. Muutos ilmeni kaupungille samaan aikaan laaditussa asemakaavassa (1861), joka viitoitti seuraavien vuosikymmenien ajan kaupungin uudistamista ja laajentumista.⁴

Monien eurooppalaisten kaupunkien tavoin Viipuriin rakennettiin linnoitusten tilalle kaupunkipuistoja virkistystä ja musiikki- ja teatteriesityksiä tarjoavine ravintoloinen. Tervaniemen, Belvédèren ja Espilän kaltaisten ravintoloiden siivittämänä kaupunkiin rantautui modernien varieteehuvien kirjo, joka oli tiiviisti sidoksissa läheisen Pietarin viihdetarjontaan. Nyt viipurilaisetkin pääsivät nauttimaan monenlaisista akrobatia-, tanssi- ja subrettiesityksistä. Kaupungin uusissa kulttuurielämän keskuksissa vierailleista naisorkestereista

Viipurin kaupunkikuvaa muuttivat 1800-luvun lopulta alkaen modernit eurooppalaiset kaupunkibulevardit, muotiravintolat ja soittolavat. Esimerkiksi Espilän puistoravintolasta muodostui 1900-luvun alussa merkittävä viipurilainen huvi-, seurustelu- ja kohtaamispaikka.

kirjoittaa tässä kirjassa Nuppu Koivisto. Nämä kiertävät naisten salonkiorkesterit (*Damenkapellen, Damen-Orchestern*) olivat 1800-luvun lopun muotivillitys, joka levisi saksankielisestä Itä- ja Keski-Euroopasta eri puolille maailmaa. Vaikka olosuhteet olivat Viipurissa naisorkesterien kannalta otolliset – ei vähiten kaupungin saksankielisen vähemmistön vuoksi – naisorkesteritoiminta jäi yllättävää kyllä lopulta Viipurissa Helsingin ja Turun varjoon.

Venäläinen fennofiili Stepan Baranovski, joka oli toiminut Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston venäjän kielen ja kirjallisuuden professorina, kirjoitti 1880-luvun alkuvuosina Viipurin muuttuneen aiempaa huomattavasti iloisemmaksi ja kauniimmaksi. Muutokseen olivat hänen mukaansa johtaneet linnoituksen lakkauttaminen sekä Saimaan kanavan ja rautatien valmistuminen.⁵ Vuosisadan loppua kohti kasvaneeseen kauppakaupunkiin kohosi nopeasti koristeellisia kivirakennuksia. Kaupungissa toimineet liikemiehet ja pankit rakennuttivat näyttäviä kaupunkipalatsia vakuuttamaan ohikulkijat vakavaraisuudestaan ja vauraudestaan. Aikansa tunnetuimman suomalaisen arkkitehdin Gustaf Nyströmin suunnittelemissa pankkirakennuksista kertoo tässä kirjassa Teppo Jokinen. Pankkipalatsit ja muut 1800- ja 1900-luvun vaihteen yksityiset ja julkiset kivirakennukset muuttivat huomattavasti Viipurin kaupunkitilaa. Viipurista tuli uudenaikainen eurooppalainen kaupunki monumentaalisine katunäkymineen.

Viipurilaisten kiinnostus kaupungin menneisyyttä kohtaan näkyi paitsi historiateoksissa ja kaunokirjallisuudessa myös katukuvassa. Tämä historiallinen Viipuri-kulkue on ikuistettu Linnansillalla vuonna 1932.

Viipurilaiset korostivat mielellään kotikaupunkinsa yhteyksiä merentakaisiin hansakaupunkeihin. Monessa kirjan artikkelissa nousevat esiin niin kulttuuristen ja historiallisten yhteyksien painottaminen Viipurin, Itämeren alueen ja muun Euroopan kulttuurin keskusten välillä kuin kaupungin omien historiallisten kerrostumien esiintuominen. Näiden tilallisten sekä ajallisten yhteyksien ja kerrostumien monumentalisoiminen rakennuksiin, taideteoksiin, muistomerkkeihin, tutkimuksiin ja kaunokirjallisuuteen onkin useita tämän kirjan artikkeleita yhdistävä teema. Kaupungin historiaa paitsi tutkitiin ja kirjoitettiin myös esitettiin ja levitettiin yleisön tietoisuuteen aiempaa huomattavasti aktiivisemmin.

Kirjan kannessa oleva taiteilija Victor Svaetichinin vesivärimaalaus (1905) johdattaa Viipurin monumentalisoinnin historiaan. Suomen kauneimmaksi kaduksikin kutsutun Vesiportinkadun näkymä ylöspäin kellotornin suuntaan on muuttunut vuosikymmenten kuluessa Viipuri-maisemaksi, jota turistit sukupolvesta toiseen kuvaavat muistoksi kaupungista. Piirustuksenopettajana Viipurissa toimineen Svaetichinin maalauksessa tuomiokirkon kellotornia kehystävät kesäisen runsaat puut sekä ryhdikkään suorat katulamput ja syöksytorvet. Kuvaa elävöittävät niin vinot katulinjat ja pilvenhaituvat kuin auringonsäteiden muodostamat jyrkät varjot. Maalauksen keskellä on kellotaulu, jonka

voi tulkita viittaukseksi ajan ja ajallisten kerrostumien keskeiseen asemaan kaupungin kokemisessa sekä sille annetuissa merkityksissä. Viipurissa aika ja sen kuluminen konkretisoituvat paitsi katukivissä, rakennuksissa, veistoksissa ja puistoissa myös kirjallisissa ja kuvallisissa monumenteissa. Viipurille erityistä ajan problematiikkaa on käsitelty muissakin taideteoksissa, muun muassa Viipurissa 2000-luvun alkuvuosina asuneen Liisa Robertsin teossarjassa ”Mikä aika on Viipurissa?” (2001–2004).

Lisäksi Svaetichinin maalaus Vesiportinkadun näkymästä kertoo Viipurin dokumentoinnin, säilyttämisen ja esittämisen historiasta. Vuonna 1892 perustettu Viipurin historiallinen museo (Museum Wiburgense) tilasi ja osti tältä viipurilaiselta taiteilijalta lukuisia maalauksia, piirustuksia ja valokuvia kaupungista vuosien 1912 ja 1938 välillä. Ennen talvisotaa museon kokoelmiin kertyi 904 Svaetichinin teosta.⁶ Kiinnostus Linnoituksen kaupunginosan vanhojen asuinrakennusten dokumentointiin oli alkanut jo aiemmin. Katoavaa Viipuria pyrittiin säilyttämään kuvien kautta tuleville sukupolville linnoitusten purkamisesta lähtien. Vuonna 1883 Suomen Historiallinen Seura tilasi arkkitehti Jac. Ahrenbergilta piirustuksia kaupungin vanhimmista kivirakennuksista ennen kuin ne kadottaisivat kokonaan alkuperäisen asunsa.⁷

Samaan aikaan kaupunkilaisten historiatietoisuuden voimistuminen johti kaupalliseen kulttuuritoimintaan. Viipurissa työskennellyt valokuvaaja Jakob Indursky valmisti vuonna 1884 myyntiä varten kymmenen valokuvan sarjan, jossa hän esitteli Viipurin linnaa sisältä ja ulkoa.⁸ Indurskyn pienikokoista valokuvasarjaa ostettiin muistoiksi merkittävästä nähtävyydestä sekä kuvalliseksi kertomukseksi kaupungin symbolista. Indurskyn taskukokoisten valokuvien kautta kotikaupunki kulki viipurilaisten mukana maailmalle ja takaisin. Jac. Ahrenberg käytti Indurskyn valokuvaa venäläisvastaisen propagandan välineenä yrittäessään vakuuttaa päättäjät linnan restauroinnin tarpeellisuudesta ja siitä, että venäläiset käyttivät linnaa sopimattomalla tavalla.⁹

Nykyisin Indurskyn valokuvat ovat tutkijoille tärkeitä dokumentteja Viipurin linnan tiloista ennen suurta restaurointia. Keskiaikaiset holvit näkyvät valokuvissa selvästi, ja joissakin linnan holveissa oli säilynyt vanhoja maalausfragmentteja. Jac. Ahrenberg dokumentoi näitä maalauksia piirustuksin ja piti niitä Suomen korkeatasoisimpina keskiaikaisina maalauskoristeluina.¹⁰ Holvit ja niiden keskiaikaiset maalaukset tuhoutuivat vain muutama vuosi valokuvien ottamisen jälkeen linnassa toteutetussa restauroinnissa 1890-luvun alkuvuosina. Tästä restauroinnista ja sen poliittisista merkityksistä kirjoittaa Kersti Tainio tämän kirjan artikkelissaan. Hän nostaa tutkimuksen parrasvaloihin Suomessa varsin vähän tunnetun venäläisen näkökulman Viipurin linnan ja samalla koko kaupungin historiapolitiisiin tulkintoihin.

Jakob Indurskyn valokuvassa Viipurin linnan "arkistihuoneen" lattialla lojuu siivottomassa kasassa vanhoja kirjoja ja lähteitä kaupungin historiaan.

Viipurin historian poliittiset merkitykset korostuivat etenkin merkki-
vuosien juhlallisuuksissa. Kun
kaupungin ja linnan perustamisen
600-vuotisjuhlaa vietettiin vuonna
1893, kulttuurijuhlan motiiveja ei julki-
sesti kuulutettu, mutta aikalaiset osa-
sivat lukea ne rivien välistä. Monien
viipurilaisten, etenkin ruotsinkielisten
säätyläisten, tavoitteena oli korostaa
alueen monisatavuotista kuulumista
länsimaiseen kulttuuripiiriin ja Ruot-
sin valtakuntaan. Samalla he jättivät
joko huomioimatta tai esittivät kiel-
teisessä valossa kaupungin venäläisen
historian.¹¹ Viipurilaisen Osakunnan ja
arkkitehti Jac. Ahrenbergin Helsingin
Seurahuoneelle toteuttama ja vuosia
myöhemmin Viipurissa toistettu Pro
Carelia -juhla oli länsimielisen suun-
tauksen ehkä näyttävin speaktaakkeli.
Ohjelmanumeroiden toteuttamiseen
osallistui laaja joukko aikakauden
eturivin taiteilijoita ja kulttuurivaikut-

tajia. Karjalan ja Viipurin historiasta kertoneen kuvaelman prologin kirjoitti
Viipurissa kreikan ja latinan kielen lehtorina toiminut Gabriel Lagus.¹²

Samaan aikaan Viipurin historiasta julkaistiin ne monumentaaliset yleis-
teokset, joihin myöhempi Viipurin historiankirjoitus on pitkälti perustunut
ja joihin se edelleen tukeutuu. Gabriel Laguksen *Ur Viborgs historia* julkaistiin
juhlavuoden 1893 kunniaksi vuosina 1893–1895.¹³ Viipurin historiaa teki tunne-
tuksi myös Gabriel Laguksen teksteistä ja arkkitehti K. A. Wreden piirustuk-
sista koostettu pieni kirja *Skisser från det gamla Wiborg* (1895). Viipurin läntis-
tän historiaa korostavaan suuntaukseen kuului näiden lisäksi Johan Wilhelm
Ruuthin kirjoittama, aikakauden ehkä monumentaalisin kaupungin historia-
teos *Viborgs stads historia*, joka alkoi ilmestyä vuonna 1903. Rainer Knapas on
huomauttanut, että vaikka Ruuth otti tutkimuksessaan huomioon Vanhan
Suomen venäläisajan, hän rakensi jatkuvan konfliktiaseman paikallisten
viipurilaisten ja venäläisen esivallan välille sekä painotti ajatusta kaupungin
saksan- ja ruotsinkielisistä kulttuurin kantajina (*Kulturträger*).¹⁴ Tämä läntisen

sivistyksen ylivertaisuutta korostanut suuntaus on jatkunut sittemmin monissa kulttuuritapahtumissa ja teoksissa, kuten tämän kirjan artikkeleista käy ilmi. Laguksen ja Ruuthin mittaviin arkistotutkimuksiin perustuneiden teosten näkökulmat, rajaukset ja valinnat ovat sittemmin määritelleet pitkään sitä, mitä kaupungin historiasta on kerrottu ja miten sitä on esitetty.

Viipurin historian kerrostumia on tehnyt laajalle suomalaisyleisölle tunnetuksi etenkin Lempi Jääskeläinen historiallisilla romaaneillaan. Kuten Anna Kortelainen osoittaa tässä kirjassa, Jääskeläisen romaanit perustuivat huolelliseen alkuperäislähteiden tutkimiseen. Toisaalta kirjailijan elämäntarinan ja tuotannon kautta avautuu lukuisia Viipurin 1900-luvun historian kipukohtia – sisällissotaa sekä talvi- ja jatkosotaa myöten.

Rajanvetoja ja niiden ylityksiä

Tässä kirjassa käsiteltyä aikakautta leimaa kielen vahvistuminen yhteisöä ja sen kulttuuria määrittäväksi, poliittisesti latautuneeksi tekijäksi.¹⁵ Tutkimuksista ilmenee, että fennomania ja kaupungin voimakas demografinen suomenkielistyminen jättivät jälkensä Viipurin kulttuurielämään. 1800-luvulla kaupungin kulttuurielämän keskeisiä toimijoita olivat saksan- ja ruotsinkielinen yläluokka, mutta kaupungin kasvaessa taide-elämän toimijat ja kulttuuritapahtumien osallistajat alkoivat suomenkielistyä. Tilastojen mukaan vuoteen 1939 mennessä yli 90 prosenttia kaupungin asukkaista oli suomenkielisiä.¹⁶ Samalla on kysyttävä, mitä Viipurin kulttuurielämän piirteitä on jäänyt tämän suomenkielisyyden ja samalla ”suomalaisuuden” kasvua korostavan kertomuksen katveeseen. Tämän kirjan artikkeleiden kautta avautuu näkymiä kaupungin kieliryhmien väliseen, ajoittain hyvinkin jännitteiseen vuorovaikutukseen ja rajanvetoihin sekä toisaalta niiden ylittämiseen. Tulevien ja aiempaa tarkempien tutkimusten selvitettäväksi kuitenkin jää, oliko Viipurin oletettu monikielisyys ja -kulttuurisuus niin poikkeuksellinen ilmiö kuin usein on esitetty.

Kirjan artikkeleista tulee selvästi ilmi ylijärjestelmien kontaktien moninaisuus ja monipuolisuus. Viipurin kulttuurielämä hyötyi ratkaisevalla tavalla kaupungin kauppiassukujen ja yläluokan elämäntavasta, koulutuksesta ja kontakteista sekä etenkin sijainnista maailmanluokan metropolin eli Pietarin ja sen taideinstituutioiden läheisyydessä. Pietarin suurkaupungin läheisyys onkin teema, joka toistuu kirjan artikkeleissa. Viipurin kulttuurielämään vaikuttivat myös Helsinki–Pietari-radon valmistumisen (1870) myötä lisääntynyt matkailu ja kesäasutus. Viipuri oli portti Itä-Suomen ja Karjalankannaksen luonnonnähtävyyksien äärelle niin venäläisille, suomalaisille kuin muillekin matkailijoille. Sijainti ja kätevät kulkuyhteydet toivat kaupunkiin esiintymään monia

taiteilijoita ja ryhmiä, jotka eivät olisi vaivautuneet syrjäisemmille paikkakunnille. Viipuri oli läpikulkukaupunki lukuisille taide- ja kulttuurielämän toimijoille. Itärajan sulkeutuminen 1920-luvulla taas vaikutti ratkaisevasti kiertävien taiteilijoiden ja taiteilijaseurueiden asemaan ja toimintaan Viipurissa.

Toisaalta artikkeleissa esille nousevat Viipurin kulttuurisuhteet Helsinkiin ja muihin Suomen kaupunkeihin sekä Euroopan metropoleihin. Johanna Laakkonen osoittaa Viipurin tanssin historiaa käsittelevässä artikkelissaan, miten kansainvälisiä uria viipurilaiset ja viipurilaistuneet tanssitaiteilijat sotienvälisenä aikana loivat. Viipurin eurooppalaisuus ja kansainvälisyys näkyvät vahvasti myös Hannu K. Riikosen artikkelissa Emil Zilliacuksesta ja Hapenensaaresta. Zilliacuksen laaja-alaisen kulttuuripersoonan sekä hänen kotiseutusuhteensa kautta avautuu uusia kulttuurihistoriallisia kohtauspintoja Viipurin, Välimeren alueiden ja Pohjoismaiden suhteissa.

Aiemmin katveeseen jääneiden näkökulmien ja teemojen valottaminen on yksi tämän kirjan tärkeimmistä päämääristä. Venäläinen Viipuri kuuluu suomalaiskansallisesti värittyneen historiankirjoituksen ohittamiin aiheisiin.¹⁷ Sama koskee muita etnisiä, kielellisiä ja uskonnollisia vähemmistöjä – esimerkiksi Viipurin juutalaisia ja tataareja.¹⁸ Venäläistämisyhtymykset näkyivät Viipurin kaupunkitilassa varsin voimakkaasti vuosina 1890–1917 poliittisten suhdanteiden mukaisesti, minkä jälkeen niitä pyrittiin puolestaan monin tavoin häivyttämään. Venäläinen Viipuri ei kuitenkaan kadonnut. Sitä valaisee tässä kirjassa Hanna Kempin artikkeli vuonna 1936 valmistuneesta, venäläistä traditiota jatkaneesta Ristimäen ortodoksisesta kirkosta ja sen taideteoksista.

Tässä kirjassa käsitellyt vuosikymmenet olivat sekä kaupungin kuvataiteen instituutioiden että julkisen veistotaiteen kannalta tärkeää aikaa. Viipurissa kamppailtiin historian tulkinnoista tunnetusti julkisten monumenttien välityksellä.¹⁹ Monet kaupungin julkisista veistoksista erityisesti 1900-luvun alun vuosikymmeniltä odottavat kuitenkin yhä tarkempia tutkimuksia ja uusia tulkintoja.

Viipurissa syntynyt taidehistorioitsija Olli Valkonen on tehnyt tutkimuksissaan tunnetuksi Viipurin kuvataide-elämää ja sen instituutioita eli aihepiiriä, joka on rajattu lähes kokonaan tämän kirjan ulkopuolelle. Viipurin Taiteenystävien yhdistyksen perustaminen 1890-luvun alussa, sen piirustuskoulu sekä näyttelyt olivat keskeinen osa paitsi Viipurin myös laajemmin koko silloisen Suomen kuvataiteen ja taideteollisuuden historiaa. Behmin poikakoulua käyneen taiteilija Wilhelm Grommén mittava lahjoituskokoelma Viipurin historialliselle museolle on tunnettu esimerkki kaupungin korkeatasoisista taidekokoelmista. Lappeenrannan taidemuseo on jo pitkään esitellyt ansiokkaasti näyttelyissään Viipurissa toimineiden taiteilijoiden tuotantoa. Viipurin museoiden historiaa on tehnyt puolestaan tunnetuksi Hannu Takala monissa tutkimuksissaan.²⁰

Myös kuvataide muodosti keskeisen osan Viipurin kulttuurielämää 1800–1900-luvuilla. Valokuvassa on esillä Viipurin piirustuskoulun näyttelyn satoa vuodelta 1915.

Useat Viipurissa toimineet liikemiehet kunnostautuivat taiteiden ja taiteilijoiden tukemisessa. Kirjakaupan perustanut kauppaneuvos Carl Gabriel Clouberg edisti etenkin kuvataiteita ja näyttelytoimintaa. Hänen kirjakaupassaan oli esillä piirustuksia, maalauksia ja veistoksia. Viipurilaissäätyläiset rahoittivat muun muassa vironlahtelaisen muonamiehen pojan Johannes Takasen koulutuksen kuvanveistäjäksi ja tilasivat tältä lukuisia taideteoksia.²¹ Victor Hovingin testamenttilahjoitus Suomen Taideyhdistykselle mahdollisti puolestaan monen kuvataiteilijan ulkomaan opinnot.²² Tunnetuin taidemesenaatti lienee Viipurissa asunut liikemies Juho Lallukka. Viipurilaisten lahjoittajien varoin on tuettu taidetta laajasti myös muualla Suomessa.

Viipurin sotienvälisen ajan taidemusiikkielämän jälkimaine on värikäs ja korkeatasoinen – aloittihan siellä uransa muun muassa legendaarinen lapsitähti Heimo Haitto. Tarunhohtoisen maineen on saavuttanut niin ikään Harry Wahlin arvosoitinkokoelma jännittävine vaiheineen. Silti erityisesti Viipurin musiikkiopistosta ja sen johtajasta Boris Sirposta on muodostunut suoranaisten ”menestystarina”, josta innostuivat aikanaan niin kotimaiset kuin kansainväliset musiikkivaikuttajat.²³ Kuvaavaa on, että Sirpon johtama opiston kamariorkesteri matkusti vuonna 1932 Euroopan-kiertueelle kansainvälisen viulistitähden Bronislaw Hubermanin kutsumana.²⁴

Viipurilaisella musiikkielämällä oli vakaa perustansa jo ennen Sirpon perustamaa musiikkiopistoa. Samoin kuin muissa Suomen kaupungeissa, myös Viipurissa esiintyi kiertäviä teatteri-, ooppera- ja operettiseurueita sekä erilaisia soitinyhtyeitä kautta 1800-luvun.²⁵ Orkesteriyhdistysten kaltaisia moderneja, paikallisia musiikkikulttuurin muotoja rantautui Viipuriin vuosisadan loppupuolella, kuten tämänkin kirjan artikkeleista käy ilmi. Oleellista onkin pitää mielessä viipurilaisen taide- ja kulttuurielämän monimuotoisuus. Kaupungin taiteiden historiaa on mahdotonta kirjoittaa ainoastaan fenno-maanisten aloitteiden tai paikallisten instituutioiden, kuten Viipurin musiikin ystävien, katsantokannoista käsin. Juuri monimuotoisuuden vuoksi musiikin-historiallinen tarkastelukulma ei käsillä olevassa artikkelikokoelmassa rajoitu niin sanottuun vakavaan tai muutoin eliittien ja sivistyneistön musiikkikulttuureihin. Vaikka kirjassa käsitellään myös länsimaisen taidemusiikin historiaa, toisenlaisen näkökulman sotienvälisen ajan Viipuriin tuo Marko Tikan tanssimusiikkikulttuuria käsittelevä artikkeli. Kuten Tikan artikkelista käy ilmi, 1920- ja 1930-luvun Viipurissa soitettiin ja kuunneltiin ahkerasti erilaisia populaarimusiikin muotoja. Artikkeli osoittaa, että viipurilaiset kiersivät 1930-luvun puolivälin tanssikieltoa järjestämällä yleisiä tansseja myös muualla kuin tarkoin säädellyissä ravintoloissa, joissa sai parhaimmillaan tanssia vain keskiviikkoisin ja sunnuntaisin.

Esittävien taiteiden Viipuria on tutkittu yllättävän vähän. Viipurin maineesta huolimatta musiikin ja muiden taiteiden historiankirjoitus on Suomessa pysynyt pitkään Helsinki-keskeisenä, mitä tämän kokoelman artikkeleissa pyritään kriittisesti uudelleenarvioimaan.²⁶ Viime aikoina kiinnostus viipurilaista musiikki- ja teatterielämää kohtaan onkin virinnyt muiden muassa Reijo Pajamon, Pentti Kuulan, Saijaleena Rantasen sekä Pentti Paavolaisen julkaisujen myötä.²⁷ Kuten muidenkin kulttuurihistorioitsijoiden, myös musiikin- ja teatterintutkijoiden kiinnostusta ovat herättäneet erityisesti Viipurin maantieteellinen asema rajakaupunkina, eri kieli- ja poliittisten ryhmien vaikutukset kaupungin kulttuurielämään sekä Viipurin merkitys kiertävien taiteilijoiden ja taiteilijaseurueiden esiintymispaikkana. Näyttämötaiteen näkökulmasta näitä teemoja valottaa Pentti Paavolaisen katsaus Papulan kesäteatterin historiaan.

Erilaisten yhdistysten merkitys Viipurin kulttuurielämän aktiivisina toimijoina on ollut huomattava. Kansalaisyhteiskunnan synty ja 1900-luvun alun poliittinen turbulenssi näkyivät myös taiteiden ja huvielämän kentillä. Kulttuurielämää luotiin myös työväen-, urheilu- ja muiden yhdistysten iltamissa, ei ainoastaan konserttisaleissa ja kaupunginteattereissa. Samalla aatehistorialliset vaikutteet Keski-Euroopasta ja muualta maailmasta löysivät tiensä viipurilaisten kulttuuritoimijoiden keskuuteen. Näihin aikoihin Viipuriin rantautui-

vat muiden muassa antroposofian ja teosofian kaltaiset uskonnolliset liikkeet eri muodoissaan. Kuten Julia von Boguslawski kirjoittaa artikkelissaan, niiden toimitaan kuuluivat olennaisena osana erilaiset näytännöt ja yleisötilaisuudet. Etenkin monet muusikot, kuten laulaja ja säveltäjä Frida Sergejeff, vaikuttivat aktiivisesti esoteerisissa yhdistyksissä.

Kronologisesti kirja päättyy jatkosotaan ja vuoteen 1944, jolloin Viipuri siirtyi Neuvostoliitolle. Sota-ajan kulttuurihistoria näkyy Anna Kortelaisen Lempi Jääskeläistä koskevan esseen lisäksi erityisesti Ulla Salmelan artikkelissa, joka käsittelee Viipurin jälleenrakennussuunnitelmia jatkosodan aikana. Salmela valottaa niin viipurilaiseen rakennuskantaan ja kaupunkikuvaan kytkeytyviä merkityskerrostumia kuin jälleenrakennussuunnitelmien suhdetta 1900-luvun alkupuolen moderniin eurooppalaiseen kaupunkisuunnitteluun.

Tässä kirjassa Viipurin kulttuurihistoria hahmottuu kokonaisuutena pikemminkin monien erilaisten äänien vuoropuheluna kuin yhtenäisenä, lineaarisena kertomuksena. Samalla kaupungin kulttuurielämän verkostot ja avainhenkilöt tulevat näkyviksi. Moniäänisyys ei kuitenkaan ole jännitteetöntä, vaan artikkelit ja tietolaatikat osoittavat, että poliittiset näkemyserot ja yhteiskunnalliset murrokset heijastuvat taide-elämän eri alueille. Viipurin kulttuurihistoria on paitsi avoimuuden ja kosmopoliittisuuden, myös konfliktien ja ristiriitojen värittämää.

Viitteet

- Kiitos Hanna Kempille kirjan artikkeleiden kyrillisten tekstien kielentarkastuksesta.
- 1** Einonen 2013a ja 2013b; Viipuri-myytistä Paavolainen & Supponen 2013; Koskivirta, Paavolainen & Supponen 2016.
 - 2** Saimaan kanavan vihkiäisistä Paaskoski 2002, 85–88; Hirn 1980, 567–568. Myös Julius Krohn on Kuun tarinoita -teoksessaan kuvannut Saimaan kanavan vihkiäisiä (Krohn 1889).
 - 3** Tätä muutosta on tutkinut viime aikoina Petri Neuvonen väitöskirjassaan (Neuvonen 2017).
 - 4** Neuvonen 2017, 82–96.
 - 5** Baranovski 2004 (1882), 141–142.
 - 6** Takala 2009, 30–31.
 - 7** Neuvonen 2017, 141–142.
 - 8** Jakob Indurskysta Hirn 1980, 532. Indurskyn valokuvasarjasta Ripatti 2011, 101, 105–106.
 - 9** Viipurin linnan varhaisemmasta historiasta ks. myös Karonen 2017.
 - 10** Ripatti 2011, 94, 96.
 - 11** Knapas 2016, 225–226.
 - 12** Iltamasta Teperi 1983.
 - 13** Koskivirta, Paavolainen & Supponen 2016, 7; Knapas 2016, 225.
 - 14** Knapas 2016, 227.
 - 15** Kielisuhteista Viipurissa esim. Tandefelt 2002.
 - 16** Yleiskatsaus Viipurin väestöryhmien muutoksiin tällä aikakaudella esim. Lähteenmäki 2018b, 279.
 - 17** Harvoihin suomalaisiin tämän kirjan aikakauden venäläistä Viipuria käsitteleviin tutkimuksiin kuuluvat Pia Einosen ja Maria Lähteenmäen viimeaikaiset tutkimukset. Einonen 2013a ja 2013b; Lähteenmäki 2018a ja 2018b.
 - 18** Viipurin juutalaisesta yhteisöstä ks. Hartikainen 1996, tataareista Leitzinger 2006.
 - 19** Lähteenmäki 2018a; Lähteenmäki 2018b; Neuvonen 2017, 125–129; Aittomaa 2019.
 - 20** Esim. Takala 2010; Takala 2017.
 - 21** Hirn 1980, 520–521.
 - 22** Valkonen 1992, 10.
 - 23** Loppuvuodesta 2019 aiheeseen tarttui Ylen klassisen musiikin toimitus laajalla ”Viipurin musiikin menestystarina” -juttusarjallaan (<https://yle.fi/aihe/viipurinmusiikki>, luettu 29.11.2019).
 - 24** Viipurin musiikkiopiston kamariorkesterista, Boris Sirposta ja Bronislaw Hubermanista ks. Tilli 1996.
 - 25** Ks. esim. Hirn 1997 ja Paavolainen 2016.
 - 26** Ks. esim. Kurkela 2017, 44–45.
 - 27** Ks. Kuula 2006; Paavolainen 2016; Pajamo 2018; Rantanen 2019a, 2019b ja 2020.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Painetut lähteet ja tutkimuskirjallisuus

- Ahrenberg, Jac. (1900).** "Gamla Finlands Höfdingaminne". Kaukomieli. Viipurilaisen Osakunnan Albumi III. Helsinki: Otava, 224–242.
- Aittomaa, Sofia (2019).** Fyra kejserliga monument i Finland. Tillkomst, mottagande och bemötande. Åbo: Åbo Akademi.
- Baranovski, S. I. (2004).** Suuriruhtinaanmaa Suomi. Suomentanut ja toimittanut Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: SKS.
- Einonen Pia (2013a).** "Myyttinen Viipuri ja monikielinen todellisuus – Etnisen alkuperän ja kielen merkitys 1800-luvun alun kaupunkiympäristössä". Historiallinen Aikakauskirja 1/2013, 3–16.
- Einonen Piia (2013b).** "Venäläiset Viipurissa: kielellisiä, kansallisia ja kulttuurisia ristiriitoja 1800-luvun alkupuolella". Teoksessa Monikulttuurisuuden aika Viipurissa, toim. Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 17. Helsinki: VSKS, 34–51.
- Hartikainen, Jukka (1996).** Viipurin juutalaisen yhteisön vaiheita. Helsingin yliopisto (julkaisematon seemiläisten kielten pro gradu -tutkielma).
- Hirn, Sven (1964).** Rajatapauksia: vanhan Karjalan kulttuurimuistoja. Helsinki: Otava 1964.
- Hirn, Sven (1970).** Teater i Viborg 1743–1870. Helsingfors: Söderströms 1970.
- Hirn, Sven (1980).** "Kulttuurielämä, vapaa-ajan vietto". Teoksessa Viipurin kaupungin historia IV. Helsinki: Torkkelin säätö, 485–575.
- Hirn, Sven (1988).** Viipuri: kansainvälinen kaupunki. Jyväskylä: Gummerus 1988.
- Hirn, Sven (1997).** Sävelten tahtiin: populaarimusiikki Suomessa ennen itsenäisyyttämme. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Karonen, Petri (2017).** "Viipurin neljä vuosisataa". Teoksessa Arki, kirkko, artefakti – Viipurin kulttuurihistoriaa Ruotsin ajalla (n. 1300–1710), toim. Petri Karonen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 19. Helsinki: VSKS, 7–25.
- Knapas Rainer (2012).** "Juteinin ajan Viipuri, kaupunkikuvan kerrostumia". Teoksessa Viipurin viisas – näkökulmia Jaakko Juteiniin, toim. Liisi Huhtala & Sanna Supponen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 16. Helsinki: VSKS, 10–18.
- Knapas Rainer (2016).** "Viipurin kulttuurielämä Vanhan Suomen aikana: historiankirjoitusta ja tutkimusideoita". Teoksessa Muuttuvien tulkintojen Viipuri, toim. Anu Koskivirta, Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 18. Helsinki: VSKS, 224–242.
- Koskivirta Anu, Paavolainen Pentti & Supponen Sanna (2016).** "Viipurin historiankirjoitus: politiikkaa, teemoja ja aukollisuuksia". Teoksessa Muuttuvien tulkintojen Viipuri, toim. Anu Koskivirta, Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 18. Helsinki: VSKS, 7–17.
- Krohn, Julius (1889).** Kuun tarinoita. Viipuri: Clouberg. (<http://www.gutenberg.org/cache/epub/42470/pg42470.html>, luettu 8.1.2020)
- Kurkela, Vesa (2017).** "Suomen synty musiikkikulttuurissa. Orkesterimusiikki ja julkisuus Helsingissä 1860–1917". Musiikki 1–2/2017 (no 47), 41–85.
- Kuula, Pentti (2006).** Viipurin musiikin ystävien orkesteri suomalaisen musiikin ja kansallisen identiteetin edistäjänä 1894–1918. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Leitzinger, Antero (2006).** Suomen tataarit: vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina. Helsinki: East-West Books.

- Lähteenmäki Maria (2018a).** ”Viipurin julkiset muistomerkit poliittisina tiloina ja muistin paikkoina”. Teoksessa Ylirajaiset kaupungit Sortavala & Viipuri, toim. Miika Raudaskoski. Joensuu: Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys, 10–35.
- Lähteenmäki Maria (2018b).** ”Satunnaisesti venäläinen Viipuri. Kamppailu julkisuudesta toisena sortokautena”. Teoksessa Satunnaisesti Suomessa, toim. Marko Lamberg, Ulla Piela & Hanna Snellman. Helsinki: SKS, 270–296.
- Neuvonen Petri (2017).** Linnoituksesta historialliseksi muistomeriksi. Viipurin vanhakaupunki 1856–1939. Espoo: Aalto-yliopisto.
- Paaskoski Jyrki (2002).** Viipuriin ja maailmalle. Saimaan kanavan historia. Helsinki: Otava.
- Paavolainen, Pentti (2016).** ”Kielisuhteiden muutos Viipurin teatterissa, oopperassa ja musiikkielämässä”. Teoksessa Muuttuvien tulkintojen Viipuri, toim. Anu Koskivirta, Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 18. Helsinki: VSKS, 98–132.
- Paavolainen Pentti & Supponen Sanna (2013).** ”Monikulttuurisuuden aika Viipurissa”. Teoksessa Monikulttuurisuuden aika Viipurissa, toim. Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 17. Helsinki: VSKS, 5–9.
- Pajamo, Reijo (2018).** Musiikin juhlaa Viipuris. Helsinki: Repale-kustannus.
- Rantanen, Saijaleena (2019a).** ”Laulu- ja soittojuhlien politisoituminen – Viipuri 1908”. Teoksessa Poliitiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939, toim. Anu Koskivirta & Alekski Mainio. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21. Helsinki: VSKS, 139–141.
- Rantanen, Saijaleena (2019b).** ”Sisällissodan 1918 punaiset laulut Viipurissa”. Teoksessa Poliitiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939, toim. Anu Koskivirta & Alekski Mainio. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21. Helsinki: VSKS, 237–238.
- Rantanen, Saijaleena (2020, tulossa).** ”Irti porvariston taiteestakin! Laulu- ja soittojuhlien politisoituminen Viipurissa 1900-luvun alussa”. Teoksessa Työväen taide ja kulttuuri muutosvoimana: Kirjoituksia työväen musiikista, kirjallisuudesta, teatterista ja muusta kulttuuritoiminnasta, toim. Sini Mononen, Saijaleena Rantanen & Susanna Välimäki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura & Suoni ry.
- Tandefelt, Marika (2002).** Viborgs fyra språk under sju sekel. Esbo: Schildt.
- Takala, Hannu (2004).** ”Viktor Svaetichinin työt Viipurin historiallisessa museossa”. Teoksessa Viktor Svaetichin – Karjalan kuvaaja, toim. Tuula Pöyhiä. Lappeenranta & Lahti: Etelä-Karjalan taidemuseo & Lahden historiallinen museo, 30–31.
- Takala, Hannu (2010).** Karjalan museot ja niiden tuhoutuminen talvi- ja jatkosodassa. Helsinki: SKS.
- Takala, Hannu (2017).** Puna-armeijan sotasaalis: Karjalan kulttuuriomaisuuden ryöstö 1939–1941. Helsinki: SKS.
- Teperi Jouko (1983).** Pro Carelia. Vuosisadan iltama Helsingin Seurahuoneessa 13.11.1893. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino.
- Tilli, Kalevi (1996).** ”Boris Sirpo Viipurin musiikkielämässä”. Teoksessa Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran toimitteita 11, toim. Erkki Kuujo. Helsinki: VSKS, 28–44.
- Valkonen Olli (1992).** Viipurin Taiteenystävät 1890–1940. Sipoo: Viipurin Taiteenystävät.